

KOMUNIKACIJA S BIBLIJOM KAO KNJIŽEVNOUMJETNIČKIM DJELOM

DR. ANA GABRIJELA ŠABIĆ

Razrađujući temu koja je pred nama, a i baveći se različitim vidovima te problematike punih petnaestak godina, s neugodnim sam iznenađenjem postala svjesna dviju gotovo potpuno oprečnih činjenica.

S jedne se strane očituje stajalište – općeprihvaćeno i među teološkim stručnjacima i među teoretičarima književnosti, među stručnjacima brojnih srodnih disciplina pa i među običnim ljudima – o tome da Biblija jest umjetničko djelo, i to jedno od najznačajnijih remek-djela na području umjetnosti riječi uopće.

Promatramo li, međutim, odnos čitatelja prema biblijskim tekstovima, vrlo ćemo brzo otkriti da se većina njih – i onih nestručnih i onih stručnih – često literarnokomunikacijski ne odnosi prema tim tekstovima u skladu s naznačenim općeprihvaćenim stajalištem o visokoj umjetničkoj vrijednosti biblijskih tekstova.

To znači da mnogi čitatelji s biblijskim tekstovima komuniciraju kao s neumjetničkim, denotativnim, jednoslojnim ili jednoznačnim tekstom, koji primaju gotovo doslovno.

Nadalje, događa se da mnogi – opet i stručnjaci i nestručnjaci – češće *komuniciraju* o biblijskim tekstovima nego što komuniciraju s izvornim biblijskim tekstovima.

Isto tako, u mnogim katehetskim priručnicima izvorni biblijski tekstovi nisu našli mjesta, nego se pojavljuju osiromašeni parafrazirani (prepričani) tekstovi, gotovo surogati koji su izgubili onu ljepotu, specifičnu stilsko-umjetničku strukturu, a time i velik dio značenja.

Sličan odnos prema biblijskim tekstovima očituje se i u liturgijskim slavlji-
ma: namjesto svečanog susreta s Riječju Božjom – susreta koji valja ostvariti svečanim čitanjem, angažiranim slušanjem i pripremljenim tumačenjem – događa se da prodemo kraj tekstova (i vjernici i svećenici), da ih ne primimo i da malo što od njih odjekne u našem duhu.

Stoga u ovom izlaganju želim više govoriti o biti i naravi čitateljeve komunikacije s biblijskim tekstovima, o zakonitostima i problemima literarne komunikacije, a manje (ili vrlo malo) o biblijskim tekstovima kao umjetničkim tekstovima, već i zato što o tom aspektu postoji stručna literatura (i teološka i književnoznanstvena).

Što dakle razumijevam pod *pojmom komunikacije s književnoumjetničkim tekstom*?

Sam termin *komunikacija* pojavljuje se u mnogim znanstvenim disciplinama i označuje temeljni vid ljudskoga postojanja.

U novije se vrijeme pojavljuju i u nas pokušaji da se termin kroatizira, pa ga pojedini autori obično prevode kao priopćavanje. Smatram, međutim, da priopćavanje ni približno semantički ne obuhvaća bogatstvo termina komunikacija, nego ga, dapače, osiromašuje u njegovim bitnim dimenzijama. Komunikacija, dakako, znači priopćavanje, ali i mnogo više od toga. Ona znači i prenošenje, sporazumijevanje, primanje, davanje, davanje-primanje kao uzajaman proces koji rezultira novim (novim iskustvima, novim odnosima, novim sadržajima, novim dimenzijama doživljavanja i spoznavanja). Komunikacija također znači susretanje.

Napomenula bih, kao svojevrstnu anticipaciju, da je ta dimenzija novoga – istodobno i kao rezultat i kao sastavnica komunikacijskog procesa – bitna za razumijevanje odnosa čitatelja i umjetničkoga, pa dakle i biblijskog, teksta. Riječ je o novoj kvaliteti, čak do razine mijenjanja čitatelja: njegovih iskustava, sposobnosti, stavova...

Pod pojmom pak *komunikacije s književnoumjetničkim tekstom* ili *literarne komunikacije* razumijevamo *proces* u kome se uspostavlja živ, stvaralački odnos između čitatelja i umjetničkoga teksta. Istaknuto je da se uspostavlja živ odnos, što znači da se u tom procesu ostvaruje složen, višestruk i dinamičan odnos između *dvaju subjekata*: između čitatelja i između umjetničkoga teksta.

O NARAVI KOMUNIKACIJSKOG PROCESA U SUSRETU S UMJETNIČKIM TEKSTOM

Čitatelj se u susretu s umjetničkim tekstom pojavljuje kao aktivan sudionik komunikacijskog procesa, a neki ga nazivaju i *esetskim subjektom*. Da bi to doista i bio, pred čitateljem se u susretu s umjetničkim tekstom otvaraju brojni izazovi i zahtjevi.

Jedan od tih upravo temeljnih zahtjeva jest potreba/izazov da čovjek u susretu s umjetničkim djelom sudjeluje cijelim svojim bićem ili bi bar, ako za to još nije spreman, morao biti ohrabren i motiviran da u susretu s bogatim izazovima umjetničkoga teksta malo-pomalo otvara svoje biće: biće koje gleda (sluša...), biće koje doživljava, zamišlja (fantazijski komunicira), koje misli (problemski, stvaralački, kritički...), biće koje se izražava: biće dakle koje izgovara (na različite načine) primljenu riječ ili stvara svoju vlastitu.

Očito je da je u takvom teorijskom gledanju čitatelj shvaćen kao stvaralačko biće. Svatko je od nas pozvan da u susretu s bogatim potencijalima umjetničkoga teksta osobno sudjeluje, da sustvara, da sudjeluje u svečanosti riječi, da suptilnim i često nepredvidivim preplitanjima osobnih iskustava i bogatih slojeva općeljudskih iskustava sadržanih u umjetničkom tekstu postaje sve bogatija osoba. Upravo nam to omogućuje i to nas ohrabruje da spoznamo sebe kao posebna, neponovljiva bića, različita od drugih.

Rekosmo da se u autentičnoj literarnoj komunikaciji sudjelovanje čitatelja ostvaruje kao *stvaralački čin*, zapravo kao odgovorno sustvaralaštvo, kao svojevrstna suigra. Stoga i nije neobično što Nazor čitatelja naziva supjevačem, a

Dieter Wellershoff novim stvaraoцем. Taj njemački teoretičar književnosti, govoreći o čitateljevu komuniciranju s poezijom, ističe: »Pjesma je tekst koji od čitatelja zahtijeva produktivnost. Čitatelj je suautor pjesme, njezin novi stvaralac. Potaknut mnogoznačnosti, tamnim mjestima, kompleksnošću značenjske mreže, on mora napregnuti sve svoje sposobnosti predočavanja, on mora popuniti tekst svojim asocijativnim materijalom, svojim iskustvima ponovno dozvanima u sjećanje. Pjesma je za čitatelja jedno od mnogih iskustava samoga sebe. On se može doživjeti kao subjekt koji rekonstruira pjesmu.«¹

Ne bismo, međutim, smjeli biti zbunjeni (ili prestrašeni) takvim određenjem čitatelja i njegove uloge u komunikaciji s književnومjetničkim tekstom. Osobito zato što je zadaća svakoga od nas da – polazeći od onoga što jesmo, kao jedinstvene i neponovljive osobe – poniremo u umjetničko djelo, tragamo za njegovim smislom i sustvaramo njegov smisao i da, istodobno, tragamo za sobom, da otkrivamo sebe, svoje mogućnosti i bogatstva. Naglasak, je, dakle, na svijesti o tome da se svatko od nas smije, može i mora osobno suočiti s bogatim potencijalima umjetničkoga teksta u kojima će primiti/otkriti onoliko koliko u tom trenutku može. Izreka »Quantum potes, tantum aude« (Koliko možeš, toliko se usuđuj) izvrsno izriče taj osnovni postulat čitateljeva sudjelovanja u literarnoj komunikaciji. Osoban i stvaralački odnos prema umjetničkom djelu omogućuje nam da postanemo svjesni sebe, svojih mogućnosti, senzibiliteta.

Druga bitna sastavnica literarnokomunikacijskog procesa jest *umjetnički tekst*, a u našem slučaju Biblija kao umjetničko djelo.

U određenju umjetničkoga teksta izdvajam samo ona obilježja koja su relevantna za bolje razumijevanje zakonitosti čitateljeva komuniciranja s umjetničkim tekstom. Umjetnički se tekst svojom biti, svojom strukturom, pojavljuje pred čitateljem kao vrlo složena stvarnost koju neki teoretičari određuju kao *živo estetsko biće*. Umjetničko djelo, naime, nije statično, do kraja određeno, ono je subjekt kojemu, uvjetno rečeno, nije dovršen proces postajanja. Ono je satkano (tekst – tkanje) od bogatih i neponovljivih odnosa slojeva smisla ostvarenih višestrukim ispreplitanjem (povezanošću) pojedinih strukturnih dijelova umjetničkoga teksta.

Svako umjetničko djelo bitno je različito od svakodnevne stvarnosti, ono je nadilazi, transcendirira.² Različito je osobito po tome što sadrži u sebi bogate potencijale značenja, mnogoznačno je, s bogatim podtekstom (otvorenim čitateljevim iskustvima, njegovim asocijacijama, slikama) ili – kako se to često kaže – svaki je umjetnički tekst konotativan, suznačenjski, stvarnost koja sadrži dodatna značenja, za razliku od denotativne, jednoznačne, neumjetničke stvarnosti.

Ono se stoga pred čitateljem pojavljuje kao otvorena i istodobno visokostrukturirana stvarnost koja zahtijeva da uvijek iznova oživljujemo nove vidove života u njoj. Smisao umjetničkoga teksta na poseban se, naime, način konstituirira, oživljuje u procesu čitanja/slušanja/gledanja, u procesu komuniciranja s njim, u procesu susreta s čitateljevim svijetom, njegovim senzibilitetima, njegovim iskustvima...

¹ Dieter WELLERSHOFF, *Gelegenheit zur Erfahrung. Über den Umgang mit Gedichten*, u: H. MAINUSCH (Hrsg.), *Literatur im Unterricht*, W. Fink Verlag, München, 1979, str. 370.

² Max BENSE, *Estetika*, O. Keršovani, Rijeka, 1978, str. 36.

Što se tiče Biblije kao umjetničkoga djela, ona po svojoj umjetničkoj i tekstovnoj strukturi implicira ovo što je rečeno. Naravno da nećemo smetnuti s uma da je Biblija istodobno i bitno drukčiji tekst. No treba reći da se Riječ Božja utjelovila u Ljudskoj riječi – i to najčešće ne u obliku pojmovnoga govora teoloških sažetaka i teorijskog diskursa – nego u mnogolikoj i raskošnoj riječi poezije, proze... umjetničkoj riječi dakle.

To znači da bismo bitno iznevjerili, osiromašili svoju spoznaju bogatstva i dubine biblijskih tekstova ako bismo na neprimjeren način – jednoznačan, teorijski opterećen, distanciran, neosoban, isključivo racionalan – pristupali tim tekstovima.

O SLOŽENOSTI LITERARNOKOMUNIKACIJSKOG PROCESA

Narav i struktura pojedinih biblijskih knjiga i, još točnije, pojedinih tekstova u njima postavlja pred čitatelja *složene literarnokomunikacijske zahtjeve* koje valja prepoznati i slijediti ih. To konkretno znači da se i u susretu čitatelja s biblijskim tekstovima ostvaruje *višesmjerna, aktivna, angažirana i osobna komunikacija*. Riječ je, očito, o stvaralačkom komunikacijskom činu koji pretpostavlja angažiranog i kompetentnog čitatelja. Riječ je o takvom komunikacijskom činu koji, istodobno, pridonosi kultiviranju, razvijanju i u stanovitom smislu mijenanju toga čitatelja (razvijanje čitateljevih sposobnosti, naprimjer, razvijanje njegovih stavova, bogaćenje njegovih iskustava...).

Treba također naznačiti da i biblijski tekstovi kao i ostali umjetnički tekstovi ostaju trajan izazov za čitatelje, nije ih moguće dokraja iscrpiti i »dočitati« (ne samo zbog čitateljeve nesposobnosti nego i zbog uvijek novih aspekata značenja koji se otvaraju pred čitateljima – čak i ako su najveći eksperti).

Nadalje, važno je naglasiti da komunikacija s umjetničkim tekstovima, pa dakle i s biblijskim, nije uvijek lagan i ugodan susret: tijekom komunikacijskog procesa pojavljuju se mnogi *otpori, zapreke*, neprozirna (»nerazumljiva«) mjesta u tekstu... Nekultiviraniji čitatelji obično tada odustaju, često zauvijek... Kultiviraniji čitatelji strpljivim, upornim čitanjem nastoje svladati takve otpore i nastaviti komunikaciju s tekstom. Zanimljivo je da povećan napor – emotivni, fantazijski, intelektualni – koji smo uložili u otkrivanje nekoga teksta često doživljavamo kao posebno vrijedno literarnokomunikacijsko iskustvo. (Tekst pred kojim smo dugo stajali kao pred zatvorenim vratima često nam postaje drag i vrijedan pratilac u mnogim trenucima.)

O tome svjedoči i suvremena teorija književnosti. Već spominjani teoretičar Dieter Wellershoff naglašava specifičnu literarnokomunikacijsku ulogu toga povećanog čitateljeva napora osobito u komuniciranju s lirskom poezijom. Stoga on kaže: »Pjesme su gnijezda otpora protiv brzog razumijevanja, one su prigode za meditaciju i refleksiju, poticaji za diferenciranje koji oslobađaju i obnavljaju percipiranje (i spoznavanje) svijeta i percipiranje (i spoznavanje) samoga sebe od informacijske rutine.«³

Još je zanimljiviji tekst sv. Efrema o neiscrpivosti Riječi koju primamo te o spremnosti svakoga od nas da od punine Riječi primi onoliko koliko u pojedinom času može:

³ Dieter WELLERSHOFF, *nav. dj.*, str. 370.

»Gospodine, može li itko ijednu riječ tvoju potpuno shvatiti? Više je onoga što ostavljamo nego što usvajamo, na sličan način kao što žedni piju s izvora. (...)

Žedan se čovjek veseli dok pije, a ne žalosti se što ne može iscrpiti cijelo vrelo. Izvor nadmašuje tvoju žeđ, a žeđ ne može nadmašiti izvor. Budući da se tvoja žeđ utažuje, a da izvor ne presuši, kad ponovno ožedniš, moći ćeš iz njega piti. A kad bi, naprotiv, izvor presušio, pošto je tvoju žeđ utažio, tvoja pobjeda nad izvorom bila bi zlo za tebe.«⁴

Rečeno je da je čitanje umjetničkoga teksta stvaralački proces u kojemu čitatelj svojim *spodobnostima percipiranja* (mislim na *estetsko percipiranje*), *spodobnostima doživljavanja*, *spodobnostima fantazijskog poniranja*, *spodobnostima mišljenja* i *spodobnostima spoznavanja* oživljuje tekst, dograđuje ga (popunjava svojim asocijacijama, iskustvima, zamišljenim slikama...) i prepoznaje ga kao estetsko biće.

Pritom je vrlo važno naglasiti da je u tom procesu riječ o *dvosmjernoj komunikaciji*, komunikaciji koja se temelji na specifičnom duhovnom *procesu uzajamnog djelovanja umjetničkog teksta i čitanja*. Da doista nije riječ o jednosmjernoj komunikaciji, jednosmjernom prijenosu informacija, očito je iz vrlo složenog i specifičnog uranjanja čitatelja u djelo i iz uvida u proces konstituiranja (uspostavljanja) smisla pojedinog djela (koji je različit za svako djelo i za svakoga čitatelja). Literarna komunikacija ostvaruje se, dakle, kao polivalentan dinamičko-stvaralački odnos književnoumjetničkog djela i čitatelja.

Zanimljivo je, a za pravilno razumijevanje naravi toga dinamičnog odnosa i vrlo važno, da se smisao književnoumjetničkog djela (npr. poezije) ne otkriva uvijek u trenutku čitanja, za otkrivanje smisla umjetničkog teksta potrebna je strpljivost, ponovno, višekratno i aktivno čitanje.⁵

Da je to slučaj i s biblijskim tekstovima, vrlo lako možemo pokazati i dokazati na brojnim primjerima. Odabirem, međutim, samo jedan (meni najdraži).

Riječ je o rodoslovlju Isusa Krista iz Matejeva evanđelja.

Upravo je taj tekst – koji je za mnoge izrazito nekomunikativan, mrtav, nezanimljiv (pa i dosadan) – najočitiji primjer da biblijski tekst ne možemo čitati na brzinu, linearno, bez dubokog poniranja. Osobito ne bez poniranja u semantiku glagola *roditi/roditi se* (svojevrnsne virove značenja koji u svakoga od nas na različite načine i u različitom intenzitetu dozivaju naša najosobnija iskustva, iskustva naših obitelji, naroda, izabranoga naroda i svega ljudskoga roda). Nadalje, naša će komunikacija s tim tekstom biti bitno osiromašena ako ne poniremo u *strukturu rečenice i međusoban odnos rečenica, u strukturu pojedinih odjeljaka teksta i u strukturu teksta kao cjeline* koji se pojavljuje kao savršena ritmično-značenjska građevina te ako ne poniremo u duboku *konotativnost i zalihost teksta, u začudan izbor riječi i vrsta riječi* – na prvi pogled začuđujuće siromašan (reduciran), a zapravo vrlo stilogen i značenjski bogat (ponajprije su to već naznačeni glagoli te osobna imena od kojih je svako riznica značenja i iskustava). Tek se nakon takvoga čitanja može govoriti o

⁴ Sv. EFREM, *Iz Izlaganja o Dijatesaronu*, Časoslov naroda Božjega, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, ²1976, sv. 3, str. 1911–1912.

⁵ Georges JEAN, *Lectures de la poésie*, Les cahiers de Poésie 1, Éditions Saint-Germain-des-Prés, Paris, 1980, str. 52–54; ISTI, *Les voies de l'imaginaire enfantin. Les contes. Les poèmes. Le réel*. Éditions du Scarabée, CEMEA, Paris, 1979, str. 83.

konstituiranju cjelovitog smisla toga bremenitog teksta. Zaboravimo li to i pokušamo li taj tekst čitati na brzinu, doslovno, jednoznačno..., taj jedinstveno bogat i doista neiscrpan izvor ostat će za nas mrtav i neće nam progovoriti.

O TIJEKU LITERARNE KOMUNIKACIJE U SUSRETU ČITATELJA S BIBLIJSKIM TEKSTOVIMA

U tom je kontekstu vrlo važno reći nešto, bar kratko, o *tijeku literarnokomunikacijskog procesa*. I to prvotno zbog toga što se upravo u komunikaciji s biblijskim tekstovima dosta često zanemaruju aspekti doista bitni za cjelovito komuniciranje s bogatim slojevima teksta, a prenaglašuje se osobito racionalan čitateljev odnos prema umjetničkom tekstu.

Čitateljev prvi odgovor na umjetnički tekst *afektivne je naravi*, riječ je o *estetskom doživljaju* ili o *prvom dojmu*, *prvobitnoj estetskoj emociji*, kako taj dio komunikacijskog procesa nazivaj Roman Ingarden.⁶

Valja odmah reći da su ti trenuci čitateljeve suočenosti s djelom duboko osobne naravi, ali da unatoč tome taj prvotni doživlja nikako nije »ukras«, nije ugodan ili neugodan prijelaz u »pravo« tumačenje, otkrivanje djela.

Taj je estetski doživljaj (ili *estetski užitek*, kako ga nazivaju osobito francuski autori⁷) neizostavljiv, imanentni dio cjelovitoga literarnokomunikacijskog procesa, sastavni dio cjelovitoga literarnokomunikacijskog iskustva, sastavni dio spoznaje umjetničkog teksta.

Zanimljivo je da V. Pavlečić taj zahtjev stavlja čak kao jedan od naslova u svojoj knjizi »Kako čitati poeziju«. On naime tvrdi: »Istinski doživljaj mora prethoditi kritičkoj interpretaciji.«⁸

U tom kontekstu nameće mi se jedno vrlo važno pitanje i niz mogućih pitanja-odgovora/odgovora-problema.

- Zašto upravo u susretu s biblijskim tekstovima, koji su doista neiscrpivo vrelo sadržaja pred kojim možemo doživjeti najistinitiju zadivljenost, duboku potresenost, uznemirenost, ponesenost, ali i prestrašenost... često ostajemo emotivno poluprasivni? Zašto, dakle, taj trenutak naše emotivne angažiranosti ostaje poluprigušen?
- Je li to možda zato što današnje vrijeme zazire od osjećaja i očitovanja tih osjećaja?
- Je li to zato što tijekom našega odgoja i obrazovanja i na vjeronauku (ili upravo na vjeronauku) nikad nismo bili ohrabreni za takav istinski osoban odnos prema tekstu?
- Ili je to možda zato što se u nas među stručnjacima koji proučavaju Bibliju i među onima koji Bibliju tumače u svakodnevnom životu pojavljuju pretežno muškarci?
- ...?
- ...?

⁶ Roman INGARDEN, *O saznavanju književnog umjetničkog dela*, SKZ, Beograd, 1971, str. 181.

⁷ Jean-Claude FORQUIN, *Pourquoi l'éducation esthétique?*, u: L. PORCHER (ur.): *L'éducation esthétique – luxe ou nécessité*, A. Colin, Paris, 1973, str. 33; Roland BARTHES, *Le plaisir du texte*, Éditions du Seuil, Paris, 1973.

⁸ Vlatko PAVLETIĆ, *Kako čitati poeziju*, Školska knjiga, Zagreb, 1988, str. 212.

Daljnji tijek literarne komunikacije obično se ostvaruje, ako je to u skladu s naravi teksta, kao *fantazijsko otkrivanje/oživljavanje teksta*. Fantazijsko mišljenje (imaginacija) kao sposobnost zamišljanja/stvaranja novih slika, novih odnosa među postojećim slikama, sposobnost otkrivanja novih mogućnosti u komuniciranju s brojnim biblijskim tekstovima doista je nezaobilazivo i nezamjenjivo bilo kojom drugom aktivnošću. Prisjetimo se samo pjesničkih slika iz Izajijinih tekstova, brojnih psalama...

Zamišljanje pjesničkih slika (vizualno zamišljanje, auditivno, olfaktivno, taktilno, zamišljanje pokreta, sinestezijsko zamišljanje, asociiranje predodžaba i nizova riječi...) omogućuje čitatelju da otkrije dublje slojeve značenja lirske pjesme koji bi mu inače ostali neotkriveni. Nesumnjivo je, naime, da se pojedine lirske pjesme, složenije emotivno-značenjske strukture, otvaraju pred čitateljem tek nakon aktivnog, stvaralačkog zamišljanja i konkretiziranja vizualnih, auditivnih... elemenata u pjesničkim slikama, što znači da će čitatelju bez imaginacije (mašte) ili čitatelju usmjerenom prvotno na otkrivanje ideja u pjesmi (usmjerenom, dakle, na racionalno čitanje) specifično poetsko značenje takvih tekstova uvelike ostati nedostupno.

Je li dovoljno, naprimjer, u susretu s tekstem Mojsijeve pjesme iz Pnz 3 »prevesti« pjesničke slike i »znati« njihovo teološko značenje?

Pogledajmo, naprimjer, samo nekoliko slika:

»Neka mi nauk daždi poput kiše,
kao rosa nek riječ moja pada,
kao kišica po mladoj zeleni,
kao pljusak po travi velikoj!
Jer Jahvino ću ime uznositi,
a vi Boga našega veličajte!«

(Pnz 32,1–3)

Ili je nužno (a jest!) prepustiti se bogatoj slikovitosti (vizualnoj, auditivnoj, olfaktivnoj, taktilnoj) koja je – upravo takva kakva jest – nositelj, i to bremenit nositelj – emotivnih i idejnih poruka, jednostavno rečeno značenja.

U prvom bismo slučaju, svedemo li naše komuniciranje s tim nizom slika-usporedbi na teološko parafraziranje i sažimanje, uvelike reducirali smisao teksta: isključili bismo emotivno-fantazijske slojeve, isključili bismo našu angažiranost, prožetost našega bića pojedinim aspektima slike, zanemarili bismo fini gradacijski odnos koji se najcjelovitije očituje upravo u slikovitosti teksta.

Ili: je li dovoljno »prevesti« (»protumačiti«) slike iz Izajijina teksta (Dolazak pravednoga kralja, Iz 11) »Isklijat će mladica iz panja Jišajeva...« ili one »Nek se uzraduje pustinja, /zemlja sasušena,/ neka kliče stepa...« (Iz 35), a da ne pokušamo fantazijski (maštom, slikama koje nas pozivaju na sustvaranje) doista dočarati (zamisliti: gledati u mašti, opipati, omirisati...) suhu zemlju (svu njezinu suhoću, boju, tvrdoću...) da bismo i u teološkom smislu cjeloviti-je, dublje pojмили veličinu (dokraja ipak neshvatljivu) promjene koju prorok Izaija naviješta?

Hoćemo li u literarnokomunikacijskom procesu dopustiti da te *pjesničke slike* doista budu *izvorišta bogatoga značenja*, duboko prožetoga čitateljevom emotivnom angažiranošću? Hoćemo li – svojom fantazijskom aktivnošću – pridonijeti da se oživljeni/sustvoreni fantazijski i emotivni slojevi prvotno tih slika ali i teksta u cjelini *integriraju u cjelovitu spoznaju teksta*?

O literarnokomunikacijskoj ulozi fantazije, fantazijskog poniranja te o doprinosu fantazije otkrivanju cjelovitog smisla umjetničkoga teksta francuski teoretičar književnosti Georges Jean slikovito kaže: »Neka slika, neka metafora to je katkad kao kamen koji pada na blještavu površinu vode i izaziva niz koncentričnih nabora koji naskoro zahvate sav bazen. Neka slika, neka metafora koje padnu na površinu tog dubokog zrcala – naše imaginacije – omogućuju katkad, kasnije, da se sva pjesma prožme, zahvati smislom slike ili metafore.«⁹

Pukim prericanjem biblijskih tekstova s bogatim pjesničkim slikama u »jasna tumačenja«, »sažetak«, diskurs (govor) koji je u svojoj biti potpuno različit od polazišnoga umjetničkog teksta, mi zapravo *prikidamo proces literarne komunikacije* i bitno osiromašujemo tekst, pretvaramo ga u denotativan (jednoznačan) tekst koji se ne ostvaruje kao živo estetsko biće.

O takvoj »jasnoći« vrlo dojmljivo i potresno Edvard Kocbek kaže:

»Nema ničeg mračnijeg

od jasna Govora

i ništa nije stvarnije od pjesme.«¹⁰

U vezi s fantazijskim poniranjem čitatelja u biblijske tekstove istaknula bih još jednu grupu tekstova koji – da bismo s njima doista stvaralački i osobno komunicirali i da bismo primili bar nešto od njihova bogatstva – zahtijevaju evociranje naših osobnih temeljnih, gotovo arhetipskih iskustava: npr. iskustvo plamena (vatre), vjetra, tmine.¹¹ Riječ je, naprimjer, o tekstovima o sklapanju Sinajskoga saveza, o tekstu o silasku Duha Svetoga... Riječ je, dakle, o tekstovima u kojima su naglašeni temeljni simboli. Ne oživimo li i ne primimo li te slojeve teksta, njihovo veličanstvo, njihova neizreciva tajna i neiscrpivo bogatstvo ostat će nam daleko i čvrsto zatvoreno...

No, želimo li govoriti o cjelovitoj literarnoj komunikaciji, nikako ne smijemo zanemariti ni *racionalno poniranje u tekst*, i, općenito, *istraživačko-analitičke procese* u otkrivanju teksta.

Stanovitim prenamaglašavanjem potrebe afektivnoga i fantazijskog odnosa čitatelja prema tekstu željela sam samo upozoriti na opasnosti da se te dvije dimenzije potpuno zapostave, a da se ne prenamaglaši racionalno-znanstveni pristup.

Želim stoga vrlo jasno naglasiti da se primarna estetska emocija (zapravo emocije) te rezultati fantazijskih aktivnosti integriraju zajedno s rezultatima analitičko-istraživačkog odnosa prema tekstu u cjelovitu estetsku spoznaju umjetničkoga teksta. Ni jedna, dakle, od tih temeljnih sastavnica literarne komunikacije nije nadređena ili podređena ostalima. One su nužno u komplektnom i dinamičnom odnosu, što znači da utječu jedna na drugu. Izostankom bilo koje od njih ostvaruje se bitno osiromašen literarnokomunikacijski rezultat.

Tu se, nadalje, s pravom možemo pitati koja je uloga i mjesto *stručnoga znanja* – teološkoga, književnoteorijskog, povijesnog... – u procesu komunikacije s biblijskim (a i ostalim književnoumjetničkim) tekstovima. Kada se ono integrira u literarnokomunikacijski proces i kako?

⁹ Georges JEAN, *Les voies de l'imaginaire enfantin*, str. 76.

¹⁰ Citirano prema V. PAVLETIĆ, *Kako čitati poeziju*, str. 30.

¹¹ Usp. osobito Gaston BACHELARD, *Plamen voštanice*, August Cesarec, Zagreb, 1990.

Književnoteorijski gledano, riječ je o odnosu *primarne/neposredne komunikacije* i *metakomunikacije*. Pod pojmom primarne/neposredne komunikacije razumijeva se neposredan odnos čitatelja i izvornoga umjetničkog teksta onako kako sam izložila. Pod metakomunikacijom se pak razumijeva komunikacija o tekstu, komunikacija dopunjena stručnim izvorima, podacima, tumačenjima, teorijskim znanjem.

Obično se ističe da neposredna komunikacija nužno prethodi metakomunikaciji. Osobno se zalažem za nijansiraniji odnos tih dvaju polova cjelovite literarne komunikacije. Točno je, naime, da je u mnogim slučajevima doista najprirodnije da čitatelj neposredno, neopterećeno i slobodno uroni u živo tkivo umjetničkoga teksta, a da tek onda posegne za znanstvenim izvorima koji će dopuniti njegov neposredan susret s tekstom. Ima međutim tekstova koji nužno pretpostavljaju stanovit vid metakomunikacije prije neposredne komunikacije. No, ni u tim shvaćanjima neće izostati čitateljeva neposredna komunikacija.

U svakom slučaju važno je da ta dva vida literarne komunikacije – neposrednu i metakomunikaciju – ne shvatimo odvojeno, čak suprotstavljeno. Oni se međusobno isprepliću, s time što se u takvom višestrukome i dinamičnom odnosu neposredne i metakomunikacije događa mijenjanje kvalitete i čitateljeva doživljaja i spoznaje teksta.

Ono što posebno želim naglasiti jest ovo: čitateljevo komuniciranje s biblijskim tekstom ne smije se svesti na metakomunikaciju, na govorenje o tekstu a da nam tekst neposredno, osobno nije ni progovorio.

NEKOLIKO PRAKTIČNIH SUGESTIJA

1. Prvom sugestijom želim upozoriti na potrebu oslobađanja od *loših čitateljskih navika*: rutinskog čitanja biblijskih tekstova, čitanja na brzinu, jednoznačnog i površnog čitanja. Mnogi teolozi (a vjerojatno i vjernici laici) znaju biblijske tekstove naizust – ali im oni unatoč tome (ili upravo zbog toga) ne govore.

Tu je važno ono što Vesna Krmpotić tako mudro naziva »odvikom od navike«. Što znači da je važno pokušati čitati na drukčiji način, odmaknuti se od naviknutoga, pokušati otkriti ima li u tom tekstu nešto što nas doista privlači, zbunjuje, nešto što dotad nismo možda opažali (npr. neka riječ, izraz, slika ili prizor preko kojih smo površno prelazili...), nešto što nam dotad nije »govorilo«, dio teksta koji je pred nama ostajao zatvoren.¹²

2. Često je, upravo u smislu oslobađanja od loših čitateljskih navika, literarnokomunikacijski vrlo produktivno *izdvojiti* u tekstu *ključne riječi* i *popuniti njihovu semantičko* (značenjsko) *polje*. Mnoge su naime od tih riječi izgubile

¹² Brojne sugestije za literarnokomunikacijski utemeljen pristup biblijskim tekstovima, koji je primjeren već i djeci pojedine dobi i njihovim roditeljima te koji istodobno omogućuje bar neke elemente naznačenoga oslobađanja od loših čitateljskih navika, nalazimo u novim katehetskim priručnicima (katekizmima) u izdanju Kršćanske sadašnjosti.

Osobito upućujemo na dva katehetska priručnika iz toga niza: Josip BARIČEVIĆ – Ana ZELIĆ (Gabrijela Šabić), *Podimo zajedno. Katekizam 5*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982; Josip BARIČEVIĆ – Ana ZELIĆ (Gabrijela Šabić), *Put u slobodu. Katekizam 6*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984.

dio svoga značenja ili su nam, zbog naše površnosti i distanciranosti, postale govoto potpuno prazne.

Ne bismo li upravo na taj način mi osobno, a možda i odrasli s kojima radimo, puno cjelovitije /življe/ osobnije mogli otkrivati npr. blaženstva?

Ili, izdvojimo jedan jednostavniji primjer: navođenjem svih riječi koje vezujemo uz glagol *slušati* sasvim ćemo sigurno otkriti bogatstvo te riječi i u vjerničkom i u općeljudskom značenju. Vratimo li tako obogaćenu riječ u kontekst rečenice i cjelovitoga teksta («Govori, sluga tvoj sluša»), sigurno ćemo dublje i osobnije primiti tekst. Pridružimo li toj riječi i ostale srodne i ključne izraze: *biti pozvan i odazvati se*, dobit ćemo značenjski niz koji nas pouzdano vodi u bogato i osobno spoznavanje teksta (usp. 1 Sam 3).

3. U susretu s biblijskim tekstovima valjalo bi, unatoč našoj naviknulošći (čak i stanovitoy zasićenosti), njegovati *iskrenu (mističnu) zadivljenost, potrešenost, zainteresiranost* za tekst ili, još bolje, za neku riječ u tekstu, izraz, biblijski lik...

Ponovno posižem za knjigom V. Pavletića koji kaže:

»Dubok doživljaj jedini je pravi zalog i razlog za znalacku i maštovitu interpretaciju. Nema ništa zazornije i zamornije od tumačenja kojemu nije prethodilo razumjevalačko oduševljenje; sitničavi pedanti ne ubijaju samo poetsko u pjesmi, nego zatiru i svaki živi interes za poeziju.«¹³

4. Smatram da je nužno i obične ljude uvoditi u *svečano* (literarnokomunikacijski primjereno) *slušanje i primanje biblijskih tekstova u liturgijskim slavljinama*: to znači da bi trebalo vrlo kratko, jednostavno i nenametljivo reći i potaknuti ljude da shvate kako smo tu da čujemo Riječ, drukčiju od običnih riječi kojima smo zatrpani. Mislim da bi bilo vrlo važno progovoriti im o potrebi da otvorimo naše biće gratuitnim trenucima slušanja/primanja riječi, da im progovorimo o tome da ne moramo brzati, hitati... Valjalo bi također nakon pročitanaoga teksta (čitanja) u liturgijskom slavlju ostaviti nekoliko trenutaka *pauze (šutnje)* da Riječ doista odjekne u našoj nutрини.

5. Dakako, taj zahtjev za svečanim slušanjem biblijskoga teksta u liturgijskim slavljinama postavlja i pitanje *čitanja biblijskoga teksta*. U liturgijskim slavljinama (a i u mnogim drugim zajedničkim trenucima primanja Božje riječi) važno je njegovati tzv. *interpretativno čitanje*, proživljeno, osobno čitanje.

6. U tumačenju pak te riječi mislim da je važno *čuvati se prebrzih, površnih i djelomično točnih aktualizacija biblijske poruke*, na brzinu uspostavljenih i neuvjerljivih analogija.

7. I na kraju, ponovno bih istaknula *opasnost da se gotovo potpuno zanemari neposredno, osobno primanje biblijskoga teksta i da se to nadomjesti govorjenjem o tekstu* (metakomunikacijom dakle). Bilo zbog naše inertnosti bilo zbog uvjerenosti da obični ljudi ne mogu primiti ljepotu i bogatstvo izvorne biblijske riječi.

Potrebno je povjerovati i u snagu biblijske riječi, ali i u ljude kojima dolazimo.

¹³ Vlatko PAVLETIĆ, *Kako čitati poeziju*, str. 213.

ZAKLJUČAK

U predavanju pod naslovom *Komunikacija s Biblijom kao književno-umjetničkim tekstom* razrađeni su *pojam, zakonitosti i tijek literarne komunikacije te problemi koji se očituju u osobnom (pojedinačnom) i zajedničkom komuniciranju s biblijskim tekstovima* (npr. u liturgijskim slavljima).

Komunikacija s književnoumjetničkim djelom znači proces u kojem se uspostavlja živ stvaralački odnos između čitatelja i umjetničkoga teksta. Čitatelj se u susretu s umjetničkim tekstom pojavljuje kao aktivan sudionik komunikacijskog procesa, kao estetski subjekt u pravom značenju tih riječi.

Druga bitna sastavnica literarnokomunikacijskog procesa jest književnoumjetničko djelo kao živo estetsko biće. Književnoumjetničko djelo, naime, sadrži bogate potencijale značenja, s bogatim podtekstom otvorenim čitateljevim iskustvima.

Biblija, sveti i nadahnuti tekst, istodobno je i jedno od najvećih remek-djela svjetske književnosti te se dakle i u čitateljevu susretu s biblijskim tekstovima uspostavlja višestruka, aktivna i osobna komunikacija. To, dakle, znači da i u susretu s biblijskim tekstovima čitatelj svojim percipiranjem (estetskim percipiranjem), doživljavanjem, fantazijom, analitičko-istraživačkim postupcima te estetskim spoznavanjem sudjeluje u otkrivanju što cjelovitijega značenja teksta.

U procesu literarne komunikacije, osobito ako je riječ o komunikaciji s biblijskim tekstovima, važno je istaknuti estetski doživljaj, estetski užitak, kao čitateljev prvi odgovor na umjetnički tekst, te čitateljevo fantazijsko poniranje u biblijske poetske tekstove (osobito: zamišljanje pjesničkih slika, npr. u psalmima), jer su upravo ti aspekti čitateljeva odnosa prema biblijskom tekstu najčešće potpuno zanemareni.

Razumljivo, u čitateljevu komuniciranju s tekstom ne isključujemo ni analitičko-istraživačke postupke (dakle racionalan pristup).

Racionalni se aspekti čitateljeva komuniciranja s tekstom, zajedno s čitateljevim doživljajem i fantazijskim poniranjem, integriraju u cjelovitu estetsku spoznaju teksta.

U pristupu biblijskim tekstovima također je vrlo važno uspostaviti primjeren odnos primarne komunikacije s tekstom (pod primarnom komunikacijom razumijevamo čitateljev osoban i neposredan odnos prema tekstu) i metakomunikacije, tj. komunikacije o tekstu.